

**Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Факультет культури і мистецтв
Кафедра культурології**

**МІФОЛОГІЯ ТА РЕЛІГІЙНІ ВІРУВАННЯ В УКРАЇНІ:
ХРИСТІЯНСТВО ТА ЯЗИЧНИЦТВО У СИНКРЕТИЧНИХ ФОРМАХ
КУЛЬТУРИ**

Кваліфікаційна робота (проєкт)

На здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: здобувачка 13-411 групи

Спеціальності: 034 Культурологія

Освітньо-професійної програми Культурологія

Кузякіна Аделіна Володимирівна

Керівник д.п.н., професорка Лимаренко Л.І

Рецензент: Капелюшник В.В.

Херсон – Івано-Франківськ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ 1. ЯЗИЧНИЦТВО ЯК ОСНОВА ДОХРИСТИЯНСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ УКРАЇНИ	
1.1. Культ природи та обрядовість у дохристиянських віруваннях	
1.2. Релігійний синкретизм як відображення культурної ідентичності українців...	
РОЗДІЛ 2. ХРИСТИАНСТВО В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯЗИЧНИЦЬКИХ ТРАДИЦІЙ	
2.1. Злиття язичницьких обрядів з християнськими святами	
2.2. Особливості народного християнства: симбіоз міфологічних та релігійних уявлень	
РОЗДІЛ 3. СИНКРЕТИЗМ ЯЗИЧНИЦТВА ТА ХРИСТИАНСТВА У СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ	
3.1. Збереження язичницьких елементів у фольклорі та календарних святах	
3.2. Неоязичництво в українській культурі: спроби відродження традицій	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	

Актуальність дослідження визначається важливістю вивчення взаємодії різних релігійних та культурних традицій, що сформували українську національну ідентичність. Історія релігійних вірувань на території України є унікальним прикладом синкретизму, де традиції дохристиянського язичництва та християнства переплітаються, утворюючи нові релігійні та культурні форми.

Синкретичні форми — це явища, що виникають внаслідок злиття або взаємодії різних релігійних, культурних чи філософських елементів. У контексті міфології та релігії України, синкретизм означає поєднання елементів християнських вірувань з дохристиянським язичництвом, що призвело до створення нових релігійних форм. Це можна спостерігати в обрядах, звичаях та уявленнях, де язичницькі традиції органічно інтегрувалися з християнськими. Наприклад, деякі народні свята або ритуали зберігають язичницькі мотиви, але отримали християнське тлумачення або були адаптовані до християнських свят.

Відродження народної цікавості до синкретичних форм культури спостерігається у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну, разом із природнім інстинктом самозбереження, що проявилось покликом серця стати на захист Батьківщини, в українців відродилось бажання зберегти все українське, а саме зберегти культурну спадщину наших предків. Це активувало також підвищену увагу до дослідження витоків національної ідентичності. Відродження давніх звичаїв і традицій стало формою збереження та демонстрації всьому світу та ворогу власної унікальності й духовної незалежності.

Розгляд цієї теми дозволяє краще зрозуміти процеси духовного розвитку українського суспільства та впливи різних культурних течій на формування національної самосвідомості. Міфологія давніх слов'ян, зокрема українців, зберегла численні уявлення про богів і духів, про обряди і ритуали, що відображали світогляд і культуру наших пращурів. Багато з цих вірувань, за часів християнства, було інтегровано у народні обряди та свята, таким чином формуючи синкретичні культурні форми.

Процес християнізації, що відбувся після прийняття християнства на українських землях у 10 столітті, не призвів до повного зникнення язичницьких

вірувань. Навпаки, у багатьох випадках християнські елементи були адаптовані до вже існуючих язичницьких практик, що дозволило створити нові культури та традиції. Яскравим прикладом цього є святкування народних свят, таких як Івана Купала, що у своєму яскравому вираженні зберігає елементи обожнювання природи, які були характерні для дохристиянських часів. Дослідження синкретичних форм культури дозволяє зрозуміти, як ці дві релігійні традиції, язичництво та християнство, не лише взаємодіяли, а й створювали нові культури, які відображали зміни у соціальному та культурному житті українців. Важливим є й аналіз впливу християнства на зміст релігійних вірувань, на трансформацію старих обрядів і свят, а також на виникнення нових форм релігійної ідентичності в контексті православної церкви в Україні.

Таким чином, враховуючи важливість синкретичних форм у формуванні культурної ідентичності українців, дослідження цієї теми є надзвичайно важливим для розуміння того, як релігійні традиції впливають на культурну спадщину та національну ідентичність українців. Зіставлення язичницьких і християнських вірувань через призму синкретизму дає змогу побачити різноманітність релігійної культури України, що відображає різні етапи її історії, розвитку та духовного багатства.

Мета дослідження полягає в аналізі синкретизму християнства та язичництва в культурі та релігійних віруваннях України, зокрема виявлення взаємодії між цими двома системами вірувань та їхній вплив на формування національної ідентичності та культурних традицій українського народу.

Тема є доречною оскільки міфологія та релігія міцно переплітаються в культурології. У зв'язку з тим, що культурологія вивчає не лише соціальні та історичні процеси, але й культурні феномени, до яких належать релігійні вірування, обряди, традиції та міфологічні уявлення. Синкретизм є важливою темою в культурології, через те що відображає процеси взаємодії і злиття різних культурних елементів.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

1) Розкрити основи дохристиянських вірувань України, зокрема культ природи та обрядовість у язичницьких релігійних практиках, а також розкрити

значення релігійного синкретизму як складового елемента культурної ідентичності українців;

2) Дослідити історію християнства в Україні, зокрема процес запровадження християнства та трансформацію язичницьких традицій у контексті християнських свят і обрядів;

3) Проаналізувати злиття язичницьких обрядів з християнськими святами та особливості народного християнства, зокрема симбіоз міфологічних та релігійних уявлень, що виникли внаслідок цього синкретизму;

4) Дослідити вплив культурного відродження під час повномасштабного вторгнення росії на сучасне переосмислення синкретизму та його роль у формуванні національної ідентичності.

Об'єктом дослідження є міфологічні та релігійні вірування в Україні, зокрема їх синкретичні форми, що виникли внаслідок поєднання язичницьких та християнських елементів у культурних і релігійних практиках.

Предметом дослідження є взаємодія та перетворення язичницьких і християнських вірувань в українській релігійній культурі, а також вплив цих процесів на розвиток народних обрядів, свят та культових практик.

Методи дослідження. Для всебічного аналізу процесу синкретизму будуть застосовані такі методи: історичний метод для аналізу змін релігійних вірувань, компаративний метод для порівняння язичницьких і християнських практик, метод аналізу для вивчення впливу релігійних обрядів на культуру, системний підхід для дослідження взаємозв'язку елементів культурної спадщини, текстуальний аналіз для роботи з джерелами та етнографічний метод для дослідження сучасних проявів традицій і обрядів у культурних практиках.

Структура роботи. Виконане дослідження містить вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел з 21 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ЯЗИЧНИЦТВО ЯК ОСНОВА ДОХРИСТІЯНСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ УКРАЇНИ

1.1. Культ природи та обрядовість у дохристиянських віруваннях.

Світогляд давніх народів був нерозривно пов'язаний із їхнім повсякденним життям та природним оточенням. Природні стихії розглядалися не лише як матеріальна складова життя, а як вияви духовного світу, що безпосередньо впливали на людські долі. Сприймаючи навколишній світ через призму власного досвіду, вони прагнули осмислити природні явища й суспільні процеси, використовуючи знайомі їм моделі людських взаємин. Унаслідок цього стихійні сили набували людських рис і постали в народних уявленнях у вигляді персонажів фольклору. Так виникли образи богів, духів, демонів, чортів, водяників, мавок, русалок та інших фантастичних істот.

Людство усвідомило існування прихованого виміру реальності, що тісно переплітався з матеріальним світом. Це відкриття мало глибокий вплив на формування духовних уявлень, поступово підготувавши людей до прийняття ідеї єдиного божественного начала — верховної сили, що керує всесвітом. Саме ця концепція стала основою монотеїзму, який замінив традиційне багатобожжя та поширився у світових релігіях, зокрема в іудаїзмі, християнстві, ісламі, буддизмі. Водночас він знайшов своє місце й у релігійних традиціях Індії, Японії та Китаю, зокрема в культі Неба.

У Європі та серед слов'янських народів ідея єдиного Бога набула поширення переважно через християнство. Саме тому традиційні політеїстичні уявлення, які існували до його приходу, у літературі часто називають дохристиянськими, язичницькими або поганськими. Багато обрядів, таких як веснянки чи різдвяні колядки, зберегли елементи язичницької обрядовості навіть після християнізації. Ці стародавні вірування є системою світоглядів, ритуалів і духовних практик, що розвивалися протягом тисячоліть і стали частиною культурної спадщини людства [1, с. 150].

Етимологія слова "язичник" залишається остаточно не встановленою. Найімовірніше, воно походить від кореня, пов'язаного зі словом "язик" у значенні "мова", що в давнину могло позначати спільність племені чи народу, об'єднаного однією мовою. Згідно з етимологічним словником української мови,

поняття "язичництво" має корені, що пов'язані з віруваннями спільноти, яка об'єднана спільними традиціями, культурою та походженням. Слово "язик" в даному контексті є символом того, як мова служить важливим чинником для згуртованості та єдності народу. Також є біблійна асоціація терміну з івритом, де слово "гой" позначає "народ", і з латинським "gens", що також означає народ чи плем'я. Це дозволяє нам зрозуміти, що "язичництво" не обов'язково має негативне забарвлення, а відображає соціокультурну реальність, де різні етнічні групи формували свої релігійні практики, нерідко об'єднуючи божеств у загальному пантеоні [3, с. 58].

Особливо важливим є дослідження релігійних систем у стародавньому Римі, де завойовані народи зберігали свої вірування, а римські правителі виявляли терпимість до місцевих культів. Боги завойованих народів часто включалися до римського пантеону, і їх культ був адаптований до римських традицій. Цей синкретизм, тобто поєднання елементів різних релігійних систем, став об'єктом критики з боку іудаїзму та християнства. Для цих релігій важливою була ідея єдиного Бога, який знаходився поза будь-яким політеїстичним контекстом. Іудаїзм та християнство часто розглядали язичництво як прояв політеїзму та відсутність істинної релігії, що зумовило виникнення конфліктів з місцевими віруваннями та спробами їхнього викорінення.

Віра в єдиного Бога стала основою, яка дозволила об'єднати представників різних народів та етнічних груп, що належали до різних культур та релігійних традицій. Вона створила нову спільноту — церкву, яка не просто об'єднувала вірян, але й забезпечувала моральні й соціальні норми, які сприяли гармонії та взаєморозумінню серед різних народів. Таким чином, релігійна ідея єдиного Бога сприяла подоланню багатьох культурних і релігійних бар'єрів, що існували між племенами, які мали різні язичницькі традиції. Християнство започаткувало новий етап в історії людства, де основним елементом стало спільне визнання однієї трансцендентної реальності, що змінювало відносини між людьми та народами [2, с. 234].

Коли Костянтин Великий узаконив християнство, через Міланський едикт 313 року, це не просто змінило вірування в межах Римської імперії, а й

докорінно перетворило її політичний ландшафт. Це було важливим кроком у тому, щоб об'єднати імперію навколо однієї ідеї, яка могла б підкріпити стабільність та порядок у величезній і багатонаціональній державі. Відтепер церква стала не лише духовним центром, але й важливим елементом політичної ідеології. Хоча на практиці існували численні суперечності, зокрема, між традиціями християнства та язичницькими віруваннями, саме християнська релігія стала основним механізмом соціальної та політичної інтеграції. З цієї точки зору слово "язичник" набуло нового змісту: воно вже не означало лише прихильника традиційної релігії, а асоціювалося з людьми, що не входили в християнську громаду. Важливим моментом стало те, що язичництво почало сприйматися як чужа, «варварська» віра, відмінна від прийнятого стандарту в межах Римської імперії. У цьому контексті термін "язичник" став позначати не тільки різницю в релігії, але й соціальний статус людини, що знаходилася за межами імперії чи римської спільноти.

Михайло Драгоманов, розглядаючи питання язичництва, трактував це поняття через призму національної та культурної самобутності. Для нього язичництво мало характер традиційних вірувань певного народу, пов'язаних із місцевими культом і звичаями, тобто це було те, що належало до народної культури. Таке розуміння язичництва виступало як частина більш широкого контексту національної ідентичності. Драгоманов бачив язичництво як невід'ємну частину національної культури та спадщини.

Натомість, Митрополит Іларіон зображував язичництво як іноземну віру, що не мала спільних рис з християнською традицією. Уявлення греків та римлян про язичників було пов'язано з концепцією "варварства", що означала чужих людей, які не поділяли культурні та релігійні цінності панівних цивілізацій. Тому для Іларіона язичництво було не лише відмінним від християнства, але й одним із факторів, що відокремлювало "правильних" віруючих від тих, хто не належав до цієї спільноти.

У стародавніх літописах вірування до християнської ери позначаються терміном "поганство", а тих, хто дотримувався інших релігій, називають "поганами". За однією з версій, це слово має латинське коріння від "paganus", що

спочатку означало "селянин", тобто людину, яка жила в провінціях Римської імперії. Цей термін відображав те, що язичницькі вірування переважно зберігалися серед сільського населення, яке мало обмежений доступ до нових ідей та релігійних змін. Віра, яку сповідували ці люди, сприймалася як примітивна та відстала.

Для дохристиянських слов'янських народів немає нічого надприродного або поза природними явищами. Віра для них була невід'ємною частиною їхнього повсякденного існування, і тому вони не потребували спеціальних релігійних установ, як церкви, оскільки божественне перебувало поряд, у навколишньому середовищі та в самих людях. Основною метою цієї віри було не особисте спасіння, як у світових релігіях, а забезпечення добробуту роду — збереження роду, родючості землі, здоров'я тварин і підтримання звичаїв. Це був цілісний комплекс, що об'єднував вірування, стиль життя, світогляд, а також традиції, культуру та навички, що передавалися поколіннями.

Слов'яни шанували багатьох богів, і сучасні дослідники вважають, що ці язичницькі божества відображають первісні уявлення наших предків про структуру Всесвіту. Вогонь і вода сприймалися як основні сили, що лежать в основі світу. Більшість знаних язичницьких божеств слов'ян збереглися в народній творчості, таких як пісні та колядки. Слов'янський пантеон включав таких богів, як Перун — бог грому і блискавки, Дажбог — бог сонця, Мокоша — богиня родючості та жіночої долі та Морана — богиня смерті, зими та відродження.

1.2. Релігійний синкретизм як відображення культурної ідентичності українців.

Релігійний синкретизм, є процесом змішування різних релігійних і культових вчень, що відбувається внаслідок їх взаємного впливу протягом історії. Це явище не лише сприяє формуванню нових вірувань, а й відображає культурну ідентичність народів.

Термін «синкретизм» вперше використовувався давньогрецьким істориком Плутархом для опису способу, яким критяни залагоджували

розбіжності у часи зростаючої зовнішньої загрози. У період Відродження термін набув нового сенсу, зокрема завдяки працям Еразма Роттердамського, який трактував його як гармонійне поєднання античної філософії та християнської доктрини. У цьому контексті синкретизм розглядався як позитивне явище, що сприяло культурному і духовному збагаченню [21].

У XVII столітті поняття синкретизму знову набуло широкого використання, цього разу у сфері релігійного богослов'я. Німецький теолог Георг Калікст застосував поняття синкретизму для спроби об'єднання різних християнських конфесій. Він запропонував синкретичний підхід для подолання розбіжностей між католиками, лютеранами та реформатами. Його ідеї викликали гострі суперечки: противники звинувачували Калікста в надмірному змішуванні доктрин, що, на їхню думку, загрожувало чистоті віри. Історично синкретизм був широко поширений у Стародавньому Римі та в імперії інків, де інтеграція божеств завойованих територій у місцевий релігійний культ підтримувалась державними інституціями як частина офіційної політики.

Синкретизм варто відрізнити від релігійного плюралізму, який передбачає мирне співіснування або розподіл сфер впливу між різними релігіями без їхнього об'єднання.

Декілька атеїстичних авторів вважають, що релігійний синкретизм має певні риси, властиві всім релігійним системам. Наприклад, один із публіцистів пізнього радянського періоду стверджує, що християнство поєднує елементи стародавніх юдейських релігій, східних вірувань, а також грецької та римської філософії.

В українському контексті синкретизм відіграв ключову роль у формуванні національної релігійної культури. До хрещення Київської Русі у 988 році місцеве населення дотримувалося язичницьких вірувань, що глибоко проникло в повсякденне життя та світогляд. З прийняттям християнства язичницькі традиції та обряди не зникли, а навпаки, стали складовою нової релігійної системи, створивши унікальний феномен.

Цей процес призвів до формування двовір'я — явища, коли язичницькі та християнські елементи співіснували в релігійній свідомості українців.

Наприклад, багато свят поєднують дві традиції: офіційно вони відзначаються на честь християнських святих чи подій, але водночас зберігають риси стародавніх язичницьких обрядів, пов'язаних з природними циклами та землеробськими віруваннями.

Цей релігійний синкретизм свідчить про здатність української культури адаптувати зовнішні впливи, інтегруючи їх у власну систему цінностей. Він також відображає еволюційний процес формування українського релігійного світогляду, що розвивався протягом століть під впливом різних культурних і релігійних традицій.

Отже, релігійний синкретизм став важливим елементом культурної ідентичності українців, демонструючи історичний досвід та здатність поєднувати різні культурні впливи, зберігаючи при цьому власну унікальність.

РОЗДІЛ 2. ХРИСТІЯНСТВО В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯЗИЧНИЦЬКИХ ТРАДИЦІЙ

2.1. Злиття язичницьких обрядів з християнськими святами.

Релігійність є невід'ємною частиною духовної культури українців, і її корені сягають глибоко в історію до християнської ери. Незважаючи на численні зусилля християнської церкви протягом століть витіснити язичницькі звичаї, вони досі мають значний вплив на українську свідомість. Як зазначає етнограф Г. Кожолянко, «поглиблене вивчення побутової релігійності українців демонструє, що в Україні християнство ніколи не існувало в "чистому" вигляді. Традиційні обряди українців настільки насичені дохристиянськими віруваннями, що їхню релігійність можна розглядати як унікальне поєднання християнства з давніми язичницькими звичаями» [4, с. 13].

Язичницькі уявлення помітно вплинули на християнські обряди українців. Одним із найбільш очевидних прикладів цього є новорічна обрядовість, зокрема, кутя, яка готувалась на різдвяну вечерю. Вона була невід'ємною частиною поминальних ритуалів у всіх східнослов'янських народів і використовувалась як частина обрядів на похоронах та в дні вшанування померлих. Зерно, основний компонент куті, символізувало відродження і безсмертя душі, а мед і мак додавали їй сакрального значення як їжі, що поєднує світ живих і мертвих. У християнські часи цей звичай не лише зберігся, а й отримав нове трактування, ставши частиною різдвяної трапези як символ єдності родини та пам'яті про предків. В Україні і досі на стіл під час похорону традиційно ставлять кутю як данину давньому звичаю вшанування померлих.

Традиція посвячення їжі в кошиках має свої корені в стародавніх обрядах жертвоприношення. Дослідники припускають, що у дохристиянські часи слов'яни не здійснювали жертвоприношень людей чи тварин, натомість вони приносили дари природи: фрукти, овочі, квіти, зерно, трав'яні настої та мед. Відомий дослідник Іван Огієнко в своїй роботі "Дохристиянські вірування українців" підкреслює, що первісні християнські обряди жертвоприношень, зокрема канун і кутя, спочатку були заборонені церквою.

Термін «канун» має корені в грецькому слові «κανον», що означає кошик, сповнений продуктами. І до сьогодні в Україні зберігся звичай приносити

до церкви на освячення паску та крапанки на Великдень, овочі на Маковія, а також мед, яблука, груші та сливи на Спаса, все це в плетених кошиках.

Традиція колядування на Різдво дійшла до нашого часу як елемент обрядової практики, що є частиною магічних ритуалів обходу, поширених серед слов'янських та інших європейських народів. Обряди, що мають язичницьке коріння, зокрема, обряд «Маланка», сягають глибоких шарів праслов'янської віруючої традиції. Наприкінці XIX століття український автор Ю. Федькович записав легенду про Маланку, яка підтверджує язичницьке коріння свята, починаючи з таких слів: «Лада, донька Бога-Вседержителя, мала двоє дітей: сина на ім'я Король - Радокнязь Місяць і доньку Весну - Маяну, яку згодом стали називати Милана - Маланка...».

Релігійний синкретизм святкування Водохреща проявляється в злитті церковних обрядів з елементами побутової магії. У народній свідомості служба та освячення води осмислюються через призму давніх язичницьких вірувань, що переважно стосуються води. Це свято також відображає перехід функцій стародавніх волхвів до християнських священиків.

Ще одним значущим святом зимового періоду є Стрітєння, яке відзначають на початку лютого. Це свято має глибоке язичницьке походження, і згідно з народними уявленнями, в цей день зима зустрічається з літом, щоб змагатися [11, с. 291]. У дохристиянській традиції цей день символізував боротьбу між холодом і теплом, темрявою і світлом, старим і новим роком. Люди вірили, що в цей час сонце повертається до весни, а природа починає прокидатися. Саме тому Стрітєння було пов'язане з обрядами закликання весни та відлякування зими, під час яких розпалювали вогнища, співали пісні та водили хороводи. Із приходом християнства свято трансформувалося у день зустрічі Ісуса з Симеоном у храмі, але багато народних звичаїв збереглося донині. Зокрема, традиція запалювати свічки на Стрітєння (стрітенські свічки) має апотропейний характер: у народі вважалося, що вони захищають дім від грому, злих сил та нещасть. У народній традиції Стрітєння також вважалося днем пророкування погоди: якщо в цей день йде сніг або дощ — весна буде пізньою,

а якщо сонячно — ранньою. Господарі уважно стежили за погодою на Стрітєння, що вказує на поєднання сакрального і практичного вимірів у святі.

Язичницькі обряди продовжували впливати на святкування таких подій, як Вербна неділя. Верба мала велике значення не тільки в християнській та іудейській традиціях, але й в давньослов'янських віруваннях. Згідно з біблійним сюжетом, який лежить в основі свята, Ісус Христос увійшов до Єрусалима, а люди стелили Йому під ноги пальмове гілля. Проте в українських реаліях, де пальми не ростуть, символом урочистого вітання стала верба — дерево, що рано розпускається навесні і здавна вважалося носієм життєвої сили та захисту. Таким чином, християнський сюжет трансформувався через місцеві язичницькі уявлення, утворивши нову синкретичну традицію. «Звичай бити свяченими галузками верби, які в Галичині та Буковині називають "шутками", має корені в дохристиянських часах: він покликаний передати людині, яку б'ють, енергію здоров'я та креативності», — зазначав Євген Онацький [20].

Деякі з великодніх звичаїв мають корені в давньослов'янських обрядах, зокрема ті, що стосуються приготування паски та виготовлення писанок і крашанок. Яйце у язичників символізувало відродження весняного сонця. Великодні вогні, які також мають язичницьке походження, запалювалися на честь сонця та богині весни і кохання Лади. Традиція дзвінків на Великдень є прикладом поєднання язичницьких і християнських елементів, де вважалося, що гучніший звук дзвонів приносить багатший врожай [13, с. 143].

Зимовий обрядовий цикл, що охоплює період від Зелених свят до Головосіки, глибоко вкорінений у древніх язичницьких традиціях. Одним із свят є день пророка Іллі, який святкується двадцятого липня. У народній уяві Ілля тісно ототожнюється з язичницьким богом Перуном — володарем грому, блискавки та дощу. Йому приписували здатність керувати грозами, карати грішників блискавками, а також благословляти землю дощем. У народних віруваннях цей день вважався межею літа: з Іллі не рекомендували купатися в річках, бо "Ілля воду остуджує", а також починали жнива, що мало глибокий аграрний зміст. Освячення води на Іллю, молитви про дощ або про його

припинення — все це свідчить про синтез язичницьких і християнських уявлень, де християнський святий набув функцій давнього бога-громовержця.

Свято Івана Купала, що святкується в ніч з 6 на 7 липня на честь Різдва святого Івана Хрестителя, є живим нагадуванням про язичницькі обряди і пов'язаний із днем літнього сонцестояння. У народній традиції це — одне з наймістичніших свят, що поєднує у собі магічні практики, вшанування сонця, води, вогню та рослин як проявів життєдайної сили природи, що включають еротичні елементи [14, с. 32]. Купальська ніч вважається часом активності духів природи, коли зникає межа між людським і надприродним світом. Молодь стрибала через багаття — це мало очистити від злих духів і хвороб, а також засвідчити силу пари: якщо руки не роз'єднуються в польоті, то пара буде разом і щасливою. Вода у цей час вважалась цілющою, тому дівчата ворожили на вінках, пущених по річці, який хлопець зловить вінок, той і буде парою дівчині, тому деякі молодята домовлялись про якусь особливість у віночку, щоб хлопець віднайшов у воді потрібний вінок і пара була разом. Також з народної розваги були пошуки чарівної папороті, що нібито розквітає лише в цю ніч і приносить щастя тому, хто її знайде. Символами свята були також роса — джерело краси та здоров'я, і трави, зібрані в купальську ніч, яким приписувалась магічна сила. Вогні символізують сонце, вода має цілющу силу, папороть асоціюється з удачею, а марена — це родючість і щастя [5, с. 28].

Попри активні намагання церкви викоринити купальські звичаї через їхній еротичний, магічний і язичницький характер, свято було інтегроване до християнського календаря. Показово, що саме Іван Хреститель — фігура, пов'язана з водою та очищенням, — став «покровителем» цього обряду, що вказує на спробу християнізації давнього свята. Івана Купала — яскравий приклад релігійного синкретизму, в якому християнські імена та дати накладаються на архаїчні, космогонічні уявлення, що мають глибоке коріння в культурі.

Отже, можна стверджувати, що християнські обряди українців органічно інтегрують стародавні язичницькі традиції з церковними ритуалами. Язичницькі елементи глибоко вкорінені в святкуваннях багатьох християнських свят і

продовжують мати значний вплив на сучасне духовне життя в Україні. Водночас, їхня інтерпретація змінюється під впливом сучасної культури та суспільних трансформацій.

2.2. Особливості народного християнства: симбіоз міфологічних та релігійних уявлень.

Релігійну свідомість можна досліджувати з різних перспектив, зокрема через взаємодію між основними християнськими принципами та пережитками стародавніх вірувань. У багатьох культурах, які прийняли християнство, релігійна традиція не формувалася у вакуумі, а спиралася на попередні вірування, що часто призводило до синкретизму – змішування нових і старих уявлень [19].

Одна з найпоширеніших концепцій у вивченні релігійної свідомості – це двовір'я. Цим терміном позначають одночасне існування двох різних світоглядних систем у релігійній практиці:

Офіційного християнства;

Язичницьких пережитків.

Двовір'я особливо характерне для суспільств, які пережили поступову християнізацію. Його приклади можна знайти у багатьох народів, однак в Україні цей феномен набув особливого розвитку, що відзначав ще Михайло Грушевський. Він використовував термін «народне християнство», щоб описати релігійний світогляд українців, у якому православне вчення поєднувалося з язичницькими уявленнями про світ [12, с. 152].

Описуючи релігійність українців, відомий етнограф, фольклорист і літературознавець Г. Булашев відзначав, що після прийняття християнства в Київській Русі церковні ідеї сприймалися лише невеликою частиною населення [11]. Більшість людей, не маючи доступу до книг і не глибоко вникаючи в учення, сприймала християнство через обряди та легенди, поступово засвоюючи основи віри. Проте, їхні традиції залишалися близькими до старих язичницьких уявлень. Відбувалося змішування культів, де давні боги поєднувалися з християнськими святими. Хоча християнські обряди набували популярності, язичницькі

вірування все ще існували, часто адаптуючи нові релігійні концепції до стародавніх міфів. Інший етнограф, О. Воропай, зазначав, що навіть на середину XX століття в українських звичаях і народній творчості відчувається поєднання дохристиянських та християнських традицій. Багато з цих елементів стали настільки звичними, що важко було розрізнити, де закінчується одне, а починається інше [15]. Таким чином, в Україні співіснували два світогляди: церковний і народний, який поступово адаптував християнство, хоча язичницькі елементи залишалися актуальними ще довго.

З моменту прийняття християнства Церква невпинно боролася з язичницькими віруваннями. Народна творчість, яка зберігала сліди стародавніх вірувань, неодноразово ставала об'єктом переслідувань. У 1628 році московська влада видала указ, який забороняв язичницькі обряди. Наприкінці XVI століття І. Вишенський у листі до князя Острозького вимагав вигнати коляди та щедрівки з населених пунктів, називаючи ці обряди нечистими. Проте, визнаючи неможливість повного викорінення народних традицій через насильство, церква спробувала перетворити обряд колядування на інструмент для своїх цілей, замінюючи народні пісні церковними. Однак цей процес не мав повного успіху. Залишки обрядових пісень дожили до сучасності, незважаючи на постійне переслідування з боку церкви та влади [16, с. 151]. Наприкінці XIX століття М. Лисенко зауважував, що обрядові пісні поступово виводяться з ужитку через тиск з боку поліції, священнослужителів і місцевих властей. У 1913 році в газеті «Правда» з'явилася стаття, яка критикувала місцеві адміністрації Полтавщини за переслідування співаків колядок і пісень на Купала, які потрапляли під арешт. Радянська влада, як і церква, намагалася переписати народні традиції відповідно до своїх політичних вимог.

Напруженість між церквою та залишками язичницьких вірувань зберігалася і в період 1940-80-х років, хоча й не була такою вираженою. У червні тисяча дев'ятсот шістдесят дев'ятого року Чернівецько-Буковинська єпархія надіслала звернення до священників з закликом протистояти поширенню чаклунства серед населення.

У звітах священників архієрею йшлося про випадки, коли хворі лежали, і священники проходили через них із Святими Дарами, а також про дивні обряди біля померлих, використання часнику на церковних дзвонах, звертання до чаклунів, екстрасенсів і запалювання свічок проти ворогів. Все це трактувалося як прояви неосвіченості та марновірства, що суперечать церковним приписам. Проте в 1940-80-х роках подібні повідомлення з боку церкви стали рідкісними і не справляли значного впливу на переконання людей.

Українське народне християнство вирізняється глибоким злиттям християнських віровчень із давніми міфологічними уявленнями, що формує особливу синергію релігійних і міфологічних складових в українському світогляді.

Однією з основних рис народного християнства є злиття або перехід характеристик язичницьких богів до образів християнських святих. Це проявляється у перенесенні функцій стародавніх божеств на святих, наприклад, святий Ілля часто ототожнюється з Перуном, богом грому, а святий Юрій — з покровителем худоби та землеробства.

У народному християнстві збереглися численні уявлення про демонів, які поєднують елементи язичницької та християнської міфології. Це проявляється в віруваннях у різноманітних духів, русалок, домовиків та інші фантастичні істоти, що існують поруч з християнськими поняттями про ангелів і демонів.

Однією з характерних рис народного християнства є широке поширення апокрифічних сюжетів. Апокрифи — це тексти, що не були включені до офіційного канону Біблії, але здобули популярність серед людей. Вони часто містять міфологічні та фольклорні елементи, адаптовані до християнських уявлень, що сприяло їхньому поширенню і глибокому закріпленню в народній свідомості.

Багато українських обрядів та звичаїв поєднують елементи християнства та язичництва. Наприклад, свято Івана Купала включає не лише християнські молитви, а й стародавні ритуали, пов'язані з водою та вогнем, які символізують очищення та родючість. Отже, народне християнство в Україні є яскравим

прикладом злиття міфологічних та релігійних уявлень, що відображає глибокі історичні процеси інтеграції та адаптації різних світоглядів у культурі українців.

РОЗДІЛ 3. СИНКРЕТИЗМ ЯЗИЧНИЦТВА ТА ХРИСТИЯНСТВА

У СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ

3.1. Збереження язичницьких елементів у фольклорі та календарних святах.

До впровадження християнства на Русі, зокрема в Києві, язичництво було основною релігією. Серед найбільш шанованих богів були Ярило, бог сонця та весни, Дажбог, бог сонця та багатства, Велес (або Волос), бог скота, Перун, бог грому, та Род, бог народження. У тисяча дев'ятсот вісімдесят восьмому році князь Володимир скасував язичницьку віру і запровадив християнство східного обряду, тобто православ'я.

Попри спроби придушити язичницькі вірування на Русі, деякі культові практики та обряди продовжували існувати в секреті, а частина з них пристосувалася та стала частиною християнських свят, зберігаючи язичницькі риси, такі як коломийки, веснянки, колядки, щедрівки, корогоди, свято Івана Купала та Масляна. Православна церква прагнула впровадити язичницькі свята в християнську традицію, щоб полегшити їх сприйняття та допомогти Русі приєднатися до християнського світу. Ці обряди збереглися до сьогодні. Вражаючим є факт, що в Галичині, на берегах річки Збруч, язичницький релігійний центр існував до XVII століття [7].

Ярило в міфах східних слов'ян уособлював бога сонця, любові та весняної родючості, і його символи дійшли до народних обрядів. Він вважався покровителем людей, які починають свою працю ще до світанку. Місяць, присвячений Ярилу, називався ярець і припадав на травень. Ярило зазвичай зображувався як молодий юнак у білому одязі, що сидить на білому коні, босий.

На його голові був вінок із квітів, що символізував вічність і небо [8, с. 63]. В лівій руці він тримав пучок житніх колосків — знак життя, щастя, доброго врожаю і благополуччя, а в правій — мертву чоловічу голову, яка нагадувала про неминучу смерть, закликаючи жити яскраво. На грудях Ярило носив зображення бика, що символізував сильну енергію і пристрасть.

Култ Ярила був популярний на Київській Русі до прийняття християнства, але він залишив сліди і в християнській традиції. Як елемент

язичницьких вірувань, цей культ зберігався в деяких українських регіонах, зокрема на Поділлі, до XX століття, проявляючись у звичаях, таких як "похорон Ярила" та "гоніння шуліки" в перший понеділок після Петрівки. Під впливом християнства магичні властивості Ярила були перенесені на святого Юрія.

Дажбог, або Даждъбог, в славянській міфології — син бога Сварога та божество сонця. Він вважався дарувальником добра, багатства та достатку, а також опікуном людей і їхніх громад.

Дажбог вважався пращуром руського народу, і в "Слові о Полку Ігоревім" русичі ідентифікують себе як його нащадків: "Погибашеть жизнь Даждъбожного внука". У Іпатіївському списку йдеться: "Сонце цар, син Сварога, він же Даждъбог". Його вшановували як дарувальника благ, зокрема достатку та врожаю. Деякі вчені вважали його також богом дощу, хоча його міцний зв'язок із сонцем беззаперечний [9, с. 10]. У весняних обрядових піснях Дажбог асоціюється з приходом весни.

Ой, соловейку, ти такий ранній птах,
Чому так рано ти з гніздечка вийшов?
Не сам я вийшов, Дажбог мене послав —
З правої річечки — весну відкривати,
З лівої — зиму закривати...
(усна народна пісня, веснянка)

Велес — бог торгівлі, музики, мистецтва, поезії та світу мертвих. Він також охороняє худобу і асоціюється з багатством та магією духів. За словами академіка Б. Рибаківа, культ Велеса має корені в палеолітичну епоху, коли це божество асоціювали з ведмедем, якому поклонялися мисливці, що носили шкури тварин, яких полювали. Лише в бронзовому віці, за дослідженнями Рибаківа, Велес перетворюється на бога худоби.

Велес був відомий як "бог худоби". В давнину слово "скот" асоціювалося з багатством і грошима, навіть скарбниця носила назву "скотниця", а худоба інколи служила грошовою одиницею. Князі клялися Велесом і Перуном при укладанні торгових угод з греками. Місце, де стояв ідол Велеса на Подолі в

Києві, зараз відоме старовинною вулицею Волоською. Велес зазвичай зображувався з сопілкою в руках, що символізувала мир.

Згідно з однією з легенд, коли між полянами та древлянами спалахнула кривава війна через земельні межі, і навіть Перун не зміг зупинити її з допомогою своїх блискавок, з'явився Велес, який загравав на сопілці. Його мелодії були настільки чарівними, що солдати з обох сторін припинили боротьбу, поклали зброю і стали друзями. Це також підтверджує його зв'язок із покровительством мистецтва, оскільки в "Слові о Полку Ігоревім" співець Боян названий "внуком Велеса". Обряд, пов'язаний із цим богом, включав залишання останніх колосків на полі, з яких плели "велесову" бороду [10, с. 166].

Перун — бог грому та блискавки в старослов'янській міфології, повелитель дощів і творець земних врожаїв, а також захисник хліборобства. Він був богом-воїном, справедливим і безжальним месником, покровителем армії та ковальської справи. Його часто вважають сином Сварога. Культ Перуна має глибокі корені, і за Володимира він був головним божеством Київської держави, символізуючи єдність держави. Ідол Перуна, що стояв на одному з київських пагорбів, був виготовлений з дерева, мав залізні ноги, срібну голову і золоті вуса.

У Густинському літописі сказано, що Перун тримав у руках цінний камінь, ймовірно, рубін або карбункул. Воїни давали присягу Перуном, а в угоді 971 року Святослав клявся іменами Перуна та Волоса. Перун також фігурує в угодах із Візантією та з київськими князями Олегом і Ігорем.

Для давніх слов'ян грім був сприйнятий як голос Перуна, а блискавка — як його погляд. Вони розглядали ці явища як ознаки небесного обробітку землі та її засіву. Вірили, що перший грім і дощ мають здатність очищати землю, повертаючи їй родючість. Отже, бог грому, що приносить родючість, одночасно став і покровителем шлюбних союзів. Східні слов'яни вшановували Перуна кожного тижня, на його день — четвер. Дівчата, співаючи пісні, приходили до води або святинь взимку, запалюючи багаття на честь бога.

Щорічно навесні для Перуна обирали "вибрану" — Додолу. Дуб вважався основним священним деревом цього бога. Костянтин Порфірородний у своїх писаннях згадував, що під час походів на Царгород руси приносили в жертву

птахів, хліб і м'ясо під величезним дубом. Густинський літопис також свідчить про жертвоприношення для Перуна і підтримку вогню з дубового дерева. Папороть була його священним рослинним символом.

За переказами, в ніч Івана Купала вогонь Перуна міг запалати на гілках папороті, освітлюючи їх яскравим світлом. Якщо сміливець зміг би здобути цей жар-квіт, він отримав би знання всіх таємниць, здатність до чаклунства та вічну молодість. Тваринам Перуна був вепр, якого приносили в жертву. Археологи іноді знаходять фрагменти закам'янілого дуба з вирізаними в ньому кабанячими щелепами.

Після утвердження християнства риси Перуна знайшли відображення в образі святого Іллі, а також частково в постатях архангелів Гавриїла та Михаїла. Що стосується Рода, то це був первісний бог стародавніх слов'ян. Деякі дослідники вважають його одним із найважливіших верховних божеств, які брали участь у створенні Всесвіту. У світогляді слов'ян Род відповідав за появу нових життів, даруючи немовлятам душі, що спускалися з небес на землю.

Слов'янське слово "Рід" охоплювало концепцію родючості та врожаю, що виражалося через слова з коренем "рід". Для землеробських слов'ян було цілком природно поєднувати поняття долі та врожаю, оскільки їхнє благополуччя безпосередньо залежало від результатів землеробства. Тому Рода слід вважати важливим божеством родючості, яке править землею.

Безліч значущих термінів, які стосуються родинних зв'язків і процесу народження, виникають від кореня "рід", який звучить подібно до імені цього Бога: рід, родичі, родина, батьківщина, народжувати, природа, врожай.

Слова, які мають однакове звучання, але різні значення, як-от блискавка і плід граната, дозволяють точно визначити, про яку блискавку йдеться — кульову, яка схожа на червоний круглий гранат. Зв'язок Роду з блискавкою та громом підкріплюється словами Данила Заточника: "Діти бігають роду, а Господь п'яної людини".

Таким чином, Рід постає як божество, що охоплює всі рівні Всесвіту: небесний, звідки йде дощ і з'являються блискавки; природний, що відповідає за

народження і природу; і нижчий, пов'язаний з вогнем. Це допомагає зрозуміти, чому Рід є протилежністю християнському Богу, вседержителю.

Гельмольд зазначав, що серед численних божеств, яких слов'яни шанували в різних сферах життя — на полях, у лісах, у радості й смутку — вони також визнають одного бога, що панує на небесах. Цей бог вважається всесильним і займається лише небесними справами, а інші боги підкоряються йому, виконуючи свої обов'язки. Всі вони походять від нього, і кожен з них тим важливіший, чим ближче він стоїть до цього вищого бога. Такий "Бог богів" серед західних слов'ян вважався Свентовитом, ймовірно, це одна з основних форм Роду.

У цьому тексті епоха Роду постає як проміжний період між глибокою давниною та часом владарювання Перуна. Вона відображає довготривалий етап, коли людство поступово змінювало спосіб життя, відмовляючись від мисливства та рибальства на користь землеробства й тваринництва. У "Слові про ідолів" автор розглядає культ Роду як одну з фундаментальних релігій давнього світу, яка мала свої прояви в цивілізаціях Єгипту, Вавилону, Греції, Риму та слов'янських народів. Він проводить паралель між Родом і Осірисом, вбачаючи в них споріднені риси.

В одній із версій "Слова про ідолів" (Паісієвському списку) міститься вставка, у якій божества Рід і Рожаниці ототожнюються з давньогрецькими богинями Артемідою та Артемідією. Однак в античних віруваннях не існує окремого бога на ім'я Артеміда — цей образ належить виключно жіночому божеству. Єдиним чоловічим богом, який має з нею деяку подібність, є її брат Аполлон. Отже, автор, проводячи аналогії для Роду, звертається не до менш значущих фігур, а до найвеличніших богів у пантеоні.

Цінним свідченням Роду та Рожаниць є "Слово пророка Ісайї", яке було пояснене святим Іоанном Златоустом, де згадується про призначення другої трапези Роду та Рожаницям. Це вчення повністю присвячене культу Рода та Рожаниць. Рід, що рухається по небесах, у цьому контексті виглядає як протиставлення біблійному Богу-Батькові, творцю всього живого на Землі. Цікаво, що невідомий автор згадує, що язичники вважали Рода таким, що "сидить

на повітрі", тобто перебуває на небі, в божественному просторі, що порівнює його з Ваалом, "що мандрує на хмарі".

Щедрівки — це урочисті пісні народного обряду, що виконуються на Новий рік та під час свята Йордану в Щедрий Вечір. Відповідно до традицій різдвяно-новорічного періоду, щедрівки, подібно до колядок, вихваляють господаря та його родину. В цих піснях виражаються побажання родючості, процвітання, збільшення кількості худоби і здорових бджолиних сімей.

У щедрівках і колядках поетичне слово має магічну силу. Ці пісні зберегли відголоски епохи Київської Русі та відображають князівсько-дружинний побут. У піснях християнського циклу присутні мотиви біблійних, євангельських та апокрифічних оповідей, включаючи образи народження Христа та поклоніння волхвів і пастухів. Часто християнські теми поєднуються з образом життя українського селянина, додаючи глибини і символічності: наприклад, "Господь волики гонить, Пречиста Діва їсточки носить, а святий Петро за плугом ходить". У цих піснях образи святих надають поетичним рядкам додаткової магічної сили. Щедрівки та колядки християнського циклу вражають глибоким моральним змістом та естетичною довершеністю, де центральними мотивами є любов, милосердя та повага до матері.

На відміну від колядок, щедрівки мають характерний рефрен, у якому бажають достатку й добра всім, хто слухає, повторюючи слова про щедрий і радісний вечір. Ці мелодії захоплюють своєю змістовною глибиною й витонченістю, що надихала визначних українських композиторів, серед яких Микола Лисенко, автор знаменитого "Щедрика" Микола Леонтович, а також Кирило Стеценко, Михайло Вериківський, Костянтин Данькевич та багато інших.

Веснянки або гаївки, традиційні слов'янські пісні, пов'язані з початком весни та підготовкою до сільськогосподарських робіт. Вони часто супроводжуються танцями та іграми, метою яких є "закликати" весну та забезпечити гарний урожай. У західних регіонах України їх інколи називають гагілками. Мелодії таких пісень зазвичай складаються з кількох простих, повторюваних фраз з обмеженим діапазоном нот. У 2021 році на пісенному

конкурсі "Євробачення" Україну представляв гурт "Go_A" з композицією "Шум" — сучасною адаптацією однойменної веснянки, в якій закликали пробудження природи та символічно очищали простір від зимових впливів, отримала світове визнання. Цей виступ став яскравим прикладом переосмислення й популяризації язичницьких мотивів у сучасній українській попкультурі. Того ж року, після того як "Шум" лунав у всьому світі, в Україні було зафіксовано рекордний урожай — понад 106 мільйонів тонн зернових культур. Це символічне співпадіння лише підсилює культурну віру у зв'язок між ритуалом і плодючістю, сакральним і матеріальним, що актуалізується навіть у сучасному культурному просторі.

Колядки, обрядові пісні зимового циклу, що мають дуже давнє походження. Вони відзначають одне з найважливіших свят — зимовий сонцеворот, який символізує перемогу світла та життя над темрявою і зимовим застиглим станом природи. У християнській традиції коляди та обряд колядування були переосмислені й інтегровані в святкування Різдва. В деяких колядках поєднувались стародавні мотиви з біблійними сюжетами, такими як народження, страждання, смерть і воскресіння Христа. Особливе значення мають церковні коляди, створені на основі книжних текстів, як-от "Тиха ніч, свята ніч" або "Нова радість стала".

Колядки мають свої корені в язичницьких часах і пов'язані з днем зимового сонцестояння, який називали святом Коляди або Коротуна, що припадав на 25 грудня. Вважалося, що в цей день Сонце долає змія Коротуна. Потужна богиня Коляда народжувала нове Сонце, малого Божича, у водах Дніпра. Поклонники стародавніх вірувань прагнули захистити щойно народжене Сонце, виганяючи Коротуна, який намагався його поглинути. Вони обходили оселі, сповіщаючи про народження нового Сонця, несючи його зображення в руках. Ця традиція збереглася до сьогоднішнього дня. Як тільки на небі з'являлася зірка, колядники заходили на подвір'я, будили господарів і співали хвалебні пісні про Сонце, Місяць і зорі, які згодом стали відомі як колядки.

З приходом християнства традиція колядування була перенесена на святкування Різдва Христового. З'явилися нові колядки, сповнені біблійними мотивами, які швидко здобули популярність серед людей. Видатні композитори,

зокрема Микола Лисенко та Станіслав Людкевич, докладали зусиль до відтворення та адаптації цих пісень. Згідно з традицією, колядки прославляли всіх членів родини: від господаря до дітей. Обряд колядування супроводжувався веселими іграми, танцями та музичними мелодіями, а групи колядників складалися з таких персонажів, як "отаман", "звіздар", "міхоноша" та "ряжені".

Через тиждень після святкування Коляди, 31 грудня або 13 січня за новим стилем, відзначали Щедрий вечір, який також носив назву Дня преподобної Меланії або Меланки. Свято супроводжувалося звичаєм обходити оселі з побажаннями благополуччя, здоров'я і процвітання в новому році. Щедрування здійснювали групи, серед яких були персонажі "Меланка", "Василь" та "Ряжені". Порівнюючи колядки й щедрівки, як, наприклад, "Щедрик, щедрик, щедрівочка, прилетіла ластівочка", можна помітити мотиви ластівок, посівів та жита, що асоціюються з приходом весни та зустріччю Нового року.

Нині поняття "язичництво" охоплює різноманітні народні вірування та релігійні практики, що існують по всьому світу. В Україні в кінці 20 століття розпочався процес відновлення давніх язичницьких традицій. Це явище набирає популярності не тільки в Україні, а й у багатьох країнах світу. Найбільший розвиток неоязичницькі рухи мають у Скандинавії, Прибалтиці, Польщі, Білорусі та Україні.

Надати точну характеристику українській дохристиянській релігії дуже складно. Інформація про неї дійшла до нас у малих обсягах, і більшість джерел є сумнівними. Стародавні літературні пам'ятки були створені християнами, які ставилися до старих вірувань з негативної позиції. Також буває складно визначити, які частини пізніших варіантів стародавніх текстів є оригінальними, а які були додані переписувачами, що, як і християни, прагнули подати язичницькі вірування в негативному світлі.

Ці переписувачі могли вставляти свої ідеї в старі твори, не зважаючи на достовірність своїх нападок на поганство. Подібним чином працювали й пізніші редактори літописів.

Стародавні літературні джерела, з яких ми отримуємо інформацію про дохристиянську релігію українців, здебільшого складаються з літописів або

проповідей, спрямованих проти двовір'я — коли люди ще продовжували практикувати язичницькі обряди, не відмовившись від них після прийняття християнства. Ці проповіді, переважно написані в XII столітті, дійшли до нас лише в пізніших списках, не раніше XIV століття. Літописи також зазнали численних редакцій, вставок і змін, при цьому варто пам'ятати, що їхні автори та переписувачі були всіляко налаштовані проти язичництва.

З огляду на обмеженість і непевність наших відомостей про стародавню релігію, навіть твори, як "Слово о полку Ігоревім", можуть стати джерелом, хоча вони належать до літератури християнськи налаштованого середовища. Автори цих творів, чи то один, чи то кілька, були християнськими книжниками, які не були ворожими до християнських ідей.

Тому всі відомості про дохристиянську релігію є сумнівними та тенденційними. Якщо б це було лише так, то, можливо, за допомогою обережного аналізу вдалося б відокремити справжнє від пізніших вставок, а правду — від вигадок. Але ситуація ускладнюється ще й тим, що ранні християнські письменники вважали дохристиянських богів демонами, і тому вони свідомо уникали згадок про них, навіть коли могли мати певні знання про стару релігію.

Згодом, коли ставлення до дохристиянської релігії дещо змінилося, старі боги перестали сприйматися як демони і почали розглядатися як "тварі" — створіння, які були обожнені неосвіченими людьми, але все ж були частиною творіння єдиного Бога. Однак у цей період автори, які намагалися писати про язичницькі вірування, аби їх спростувати, фактично вже не мали точного уявлення про саму віру. Вони знали лише зовнішні прояви язичницьких обрядів, але не розуміли їхнього глибинного сенсу або змісту. Тому, до вже притаманної тенденційності старих джерел, додається ігнорування авторами справжнього змісту цих вірувань.

В такому контексті найціннішими частинами стародавніх текстів про дохристиянські вірування є ті моменти, де не йдеться прямо про старих богів чи саму віру, а згадка релігійного змісту з'являється мимоволі, як побічний елемент,

що автор не акцентує на ньому свою увагу, хоча він має певне історичне значення.

До таких записів належать згадки в літописах про угоди з греками. Тут основна увага автора зосереджена на самому договорі, і лише як побіжна деталь згадується, що візантійські царі для підтвердження угоди цілували хрест, а Олег зі своєю дружиною приносили клятву, поклавшись на зброю та на своїх богів — Перуна та Волоса, бога худоби. Це відноситься до угоди 907 року. У випадку договору 945 року також детально описується сам процес, а в кінці згадується присяга, коли Ігор, прибувши до пагорбів, де стояв Перун, клявся на свою зброю та золото, а християнська Русь йшла присягати в церкву святого Іллі.

Врешті, в угоді 971 року Святослав приніс присягу в ім'я Перуна та Волоса, бога худоби. Це, власне, й може бути єдине достовірне свідчення про стару віру, зокрема про двох головних богів — Перуна та Волоса, іменами яких князі та їх дружина давали клятву. Інші згадки про імена старих богів, що зустрічаються в літописах, ймовірно, є пізнішими дописами і в цілому мають сумнівне походження. З наведених відомостей про три угоди з греками можна зробити висновок, що Перун був основним божеством князя та його дружини, адже саме ним вони давали клятву.

У 945 році Ігор клявся лише Перуном, а в 907 і 971 роках Олег і Святослав присягалися також Волосом, богом худоби. Кожного разу уточнення щодо Волоса як "бога худоби" ймовірно вказує на те, що худоба тоді слугувала своєрідним засобом обміну, який використовували замість грошей. Отже, Волос виступав як божество торгівлі, подібно до Меркурія, і, ймовірно, був покровителем купців. Тому в угодах, які мали торговельний характер, клятва на Перуна мала військовий зміст, а на Волоса — торговий, що підкреслювало важливість цієї сфери в укладених договорах.

Попередні міркування можуть виглядати дещо сумнівними, а всі інші припущення щодо старої релігії українців ще менш обґрунтовані. Оскільки дослідження цієї релігії продовжуються активно, з обережності краще навести кілька думок та висновків дослідників, не беручи на себе відповідальність за їхню абсолютну точність.

Буслаєв, досліджуючи стару дохристиянську релігію слов'ян, розділяв її на дві етапи: перший, старий, з головним богом Сварогом, та другий, новий, з божествами Перуном і Волосом. Перший етап був загальнослов'янською або праслов'янською, а другий — суто руською. Це твердження Буслаєва піддалося критиці, оскільки ім'я Волоса зустрічається у південних і західних слов'ян. Проте, загалом, ідея про два етапи в дохристиянській міфології — з Сварогом на чолі на старому етапі та Перуном на новому — була підтримана академіком М. Грушевським і В. Коржем, який стверджує, що ім'я Сварога не є вигадкою, бо в період XI-XIII століть не було підстав для його створення.

Навпаки, професор Є. Анічков вважає, що бога Сварога насправді не існувало, а ім'я це виникло від слова "Сварожич". Він не був богом, а символізував вогонь при столі. Через це, коли в літописах з'являються пізніші додатки про богів князя Володимира Великого, ім'я Сварожича відсутнє.

Є. Анічков припускає, що хоча вогонь Сварожич існував, згодом для нього могли створити образ батька — бога Сварога, царя. Однак він також вважає, що культ Перуна виник зовсім недавно, і був встановлений Володимиром Великим як культ головного бога держави, якому мали підкорятися інші боги народів, що перебували під владою Київської Русі. На його думку, Володимир підвищив статус Перуна як символу єдності держави та її централізації, а свого дядька Добриню відправив до Новгороду для встановлення культу Перуна в цьому пункті на шляху з варягів до греків.

М. Грушевський не погоджується з думкою про новаторство Володимира у впровадженні культу Перуна, зазначаючи, що цей бог вже був основним для князів і їх дружини за часів Олега та усіх князів Ігоровичів. У той період вони ще не називали себе Рюриковичами, а легенда про Рюрика, Синеуса і Трувора з'явилася значно пізніше. Ця історія є більш пізнім варіантом київської легенди про трьох братів Кия, Щека і Хорива, яка також була створена не в давнину, а скоріше мала літературне походження.

Прихильники багатобожжя зазвичай не намагалися знищувати богів інших народів. Навіть якщо вони підкоряли ці народи, то вимагали лише, щоб боги підкорених визнали верховенство богів переможців. Тому головні боги

переможців часто отримували оточення меншими божествами підкорених племен, але переслідування через різноманіття божеств не відбувалося.

Ідеї про примушування до поклоніння своїм богам здебільшого є вигадками пізніших християнських авторів. Насправді релігійний фанатизм характерний для тих, хто сповідує єдиного бога (як іудеї, християни, так і мусульмани), адже вони вважають свого бога єдиним істинним, а решту — або бісами, або богами, що не заслуговують на шану. Тому переслідування християн, як правило, були результатом релігійного фанатизму та зневажливого ставлення до язичницьких богів з їхнього боку.

Згодом християнські письменники почали зображати язичників як фанатиків, а християн — як невинних мучеників, які страждали від жорстокості поган. Академік М. Грушевський вважає, що таке трактування могло бути застосоване і до подій, пов'язаних із Тургом у Києві. Він також висловлює сумнів щодо існування звичаю приносити людські жертви на Русі в IX — X століттях.

Суперечки серед дослідників стародавньої дохристиянської релігії доповнюються точкою зору, що ставить під сумнів існування єдиної релігії для всього населення Київської Русі. Є. Анічков вважає, що не можна говорити про єдину релігію для всіх, а лише про кілька різних вірувань. Він стверджує, що релігія з Перуном як головним богом була властива князям та їхнім дружинам, міське населення поклонялося Волосу як головному богу, а сільське населення мало свої вірування, якими не цікавились державні органи і про які не згадували.

До правління Володимира Ігоровичі мали свого бога, якого тримали в своєму дворі разом з дружиною. Вони жили спільно, і для того, щоб усі члени дружини, включаючи князя, були об'єднані єдиною вірою, князь радився з дружиною з питань релігії. Саме тому Святослав відмовлявся прийняти християнство, адже його дружина була проти цього.

Коли до складу дружини потрапляли християни, це викликало непотрібні суперечності. Тому, коли Володимир із дружиною прийняли християнство, однією з причин було прагнення усунути різницю у вірі серед своїх соратників. Раніше, коли Володимир вивів статую Перуна з теремного двору і поставив її на горб, він тим самим обрав цього бога як основного для держави та призначив

його для загального поклоніння. Цей крок, як зазначає Є. Анічков, став моментом, коли Володимир із дружиною «перетворили свою військову силу на політичну владу».

Хоча позитивні відомості про нашу дохристиянську релігію мають багато сумнівних і неясних моментів, можна з упевненістю зробити кілька висновків щодо того, що абсолютно не збереглося в нашій літературі та культурних переживаннях. Зокрема, ми не можемо з упевненістю говорити про будь-яку генеалогію дохристиянських богів.

У переважній більшості літературних джерел довгий час акцент робився на чоловічих божествах, таких як Перун, Дажбог, Велес, однак це не означає, що в давньоукраїнському пантеоні не було жіночих божеств. Навпаки, етнографічні й фольклорні матеріали зберегли пам'ять про такі фігури, як Мокоша — богиня жіночої долі, плодючості та вологи, Лада — покровителька любові й злагоди, Жива — втілення життєвої сили, а також Марана (Морана) — уособлення зими й смерті. Морана була однією з головних богинь в язичницькій міфології. Вона втілює торжество Марі — Мертвої Води, сили, протилежної Животворящій. Але смерть дана Мораною є даром на перехід до життя Іншого і нового початку. Тому і кажуть, що правління Марі — є зима, вона забирає все віджиле і настає нове, живе, як от після зими настає весна і все розквітає з новими силами.

Водночас, у дохристиянській традиції відсутній чіткий дуалізм добра і зла в християнському сенсі. Боги могли поєднувати в собі як небезпечні, так і доброзичливі риси, але їхня дія завжди була спрямована на підтримання природного порядку, а не на абсолютне добро чи зло. Християнство принесло образ зла (через диявола або сатану), проте у народній уяві він часто втрачав свою страхітливую сутність і перетворювався на фігуру скоріше комічну або співчутливу.

Коли наприкінці X століття київський князь разом із двором офіційно прийняли християнство, церковна влада почала боротьбу з язичницькими обрядами й двовір'ям, насамперед у містах. Щодо селян, їхнє навернення до християнства відбулося набагато пізніше і поверхово, а залишки двовір'я ще спостерігались у XVIII та XIX століттях. При цьому церковна боротьба

здебільшого зводилася до придушення зовнішніх проявів обрядовості, адже глибинний зміст традицій був уже малозрозумілим як самим селянам, так і християнським проповідникам XII століття.

Що стосується вірувань селян та їх світогляду, то стара аристократична літературна спадщина, як і інші вищі верстви суспільства, не приділяли цьому увагу, тому шукати відомості для вивчення вірувань селян у стародавніх джерелах немає сенсу, тому що їх практично не існує. Інформацію про народні вірування можна знайти у матеріалах етнографії, які дають змогу реконструювати деякі елементи дохристиянської традиції. Народні звичаї, перекази та фольклор — зокрема український, який є досить багатим — дозволяють вивчити стародавні пережитки, які збереглися у піснях, обрядах і символіці, і з'ясувати деякі особливості вірувань до християнства. Проте аналіз таких даних вимагає обережності, адже фольклор часто відображає уже переосмислені або трансформовані уявлення.

Зазвичай вважається, що релігійні вірування українських селян були тісно пов'язані з природою, зокрема Сонцем, а не з Місяцем. Більшість обрядів українців прямо відображають цикли Сонця: коляди та щедрівки — із зимовим сонцестоянням, веснянки — із рівноденням весни, купальські обряди — з літнім сонцестоянням, а осінні обряди — з осіннім рівноденням. Це нагадує сонячний календар, що зберігся у народі. Однак деякі дослідники фольклору знаходять сліди, які можуть свідчити про наявність культу Місяця.

Похоронні та поминальні обряди свідчать про переконання в існуванні життя після смерті. Цей світогляд не обмежувався лише людиною — природа сприймалась як жива система, населена духами та істотами, що уособлювали різні її сили: водяники й русалки в річках, лісовики в лісах, польовики на полях. Такі уявлення формували своєрідну екологічну релігію, в якій людина жила у взаємодії зі світом духів природи.

З приходом християнства ця система вірувань не зникла, але зазнала трансформації. Багатьох духів природи поступово віднесли до категорії «нечистої сили» — поняття, що прийшло разом із біблійною космологією, у якій зло має своє уособлення у фігурі диявола. Однак у народній культурі ця

трансформація мала особливий характер. Як зазначає Ф. Вовк, український чорт — на відміну від демонів західноєвропейської традиції — не був втіленням абсолютного зла. Український чорт, навпаки, часто зображувався як кумедна, жалюгідна або навіть наївна істота, яка більше викликала співчуття, ніж страх, що з великими труднощами заселяє свої володіння кількома зблуканими душами. Це бідолаха, що завжди потрапляє в неприємні ситуації. Відсутність у світогляді українців — як у давнину, так і пізніше — дуалістичної моделі боротьби добра і зла свідчить про унікальність релігійного мислення: замість протиставлення, переважала ідея гармонії та циклічності. Це сформувало особливий погляд на світ, у якому немає абсолютного зла, а навіть смерть сприймається не як кінець, а як частина природного кола життя.

Народ, що довго залишався віддаленим від християнства, зберігав найдавніші вірування, пов'язані з шануванням небесних тіл, тоді як інші практики мають більш пізнє і, ймовірно, чужорідне походження. Це дає підстави припускати, що християнство на Україні, спочатку в містах, а згодом і в селах, вкорінювалося на ґрунті, не зараженому фетишизмом. Такий контекст, ймовірно, пояснює відсутність сектантства в Україні, яке, як відомо, зазвичай розвивається на основі обмеженого, формального підходу до релігійних обрядів. З усіх відхилень від православної віри на Україні, поза державними чи політичними причинами, найбільш помітними були лише раціоналістичні течії, як-от соцініанство в минулому та баптизм у наші дні.

Дослідження дохристиянських вірувань на території України розпочалися ще давно, але основним досягненням цих робіт є те, що вони розвінчали багато міфів і невірних уявлень про стародавню релігію, при цьому не додали значної кількості точних знань про неї. Це показує, як мало ми знаємо про стародавні вірування і наскільки потрібно бути обережними в оцінці інформації про них. Український фольклор і традиційні свята зберігають численні елементи язичництва, що свідчить про переплетення стародавніх вірувань з пізнішими релігійними впливами.

Одним із яскравих прикладів є свято Івана Купала, яке святкують у ніч на 7 липня. Хоча офіційно це свято присвячене народженню Іоанна Хрестителя,

ритуали, як-от стрибання через вогонь, плетіння вінків та пошук цвіту папороті, мають корені в язичницьких віруваннях і асоціюються з літнім сонцестоянням та культом родючості. Іншим прикладом є свято Водохреща, яке святкують 19 січня. Обряд освячення води та купання в ополонці відображають давні культи води, що символізують очищення та відродження. В народній свідомості ці ритуали переосмислюються через призму стародавніх язичницьких вірувань, пов'язаних з водою.

У весільних піснях і обрядах можна побачити сліди поклоніння сонцю, що підтверджує наявність язичницьких тем у народних традиціях. Наприклад, в піснях часто зустрічаються образи, які асоціюються з сонцем і його рухами, що відображає стародавні астральні вірування.

Отже, українські народні традиції та святкові обряди сприяють збереженню язичницьких елементів, які поступово інтегруються у християнську культуру, демонструючи взаємодію різних релігійних та культурних впливів в історії українського народу.

3.2. Неоязичництво в українській культурі: спроби відродження традицій.

У XX столітті неоязичництво стало частиною нової хвилі релігійних рухів, що прагнуть реконструювати втрачену спадщину традиційних вірувань. На сьогодні язичництво зберігається в малих етнічних групах, племенах, що існують у різних регіонах світу: Амазонії, Африці, Сибіру, Азії, на американських континентах — вони часто позначаються термінами на кшталт «первісні», «традиційні» або «віра предків». Втім, деякі з цих термінів нерідко несуть зневажливий підтекст, пов'язаний із колоніальним чи модерністським підходом до релігійної еволюції, у якому язичництво розглядається як застаріла форма віри, що поступилася «вищим» релігіям — буддизму, християнству, ісламу.

Наприкінці XIX століття, під впливом романтизму та етнографічних студій, антропологи почали звертати увагу на автентичність язичницьких вірувань, їхню складність та унікальність. Неоязичництво почало сприйматися

не як пережиток минулого, а як жива форма духовного пошуку та культурної ідентичності, що характеризує сучасну релігійність, пов'язану з намаганнями відновити або реконструювати традиційні релігійні системи предків, що були частково або повністю втрачені внаслідок історичних трансформацій [6].

В Україні відродження язичницьких вірувань активізувалося наприкінці 1980-х років. Цей процес в релігійній сфері часто описується термінами «рідна віра» або «рідновір'я». Характерною рисою рідновір'я та пов'язаних з ним рухів є бажання відновити звичаї предків, слов'янську релігію та дохристиянське розуміння природи. Дослідники зазначають, що виникнення неоязичництва в багатьох країнах пов'язане з пошуком національної ідентичності та відповіддю на тривалий період репресій. Це особливо виражено в країнах, які були частинами колишнього Радянського Союзу, де протягом 70 років будь-які націоналістичні рухи та ідеї жорстоко подавлялись. Особливої актуальності рух набув у роки занепаду СРСР, коли суспільство почало активно шукати власні історичні корені та шляхи до самовизначення. Тому, на відміну від неоязичництва в Європі, в Україні особлива увага приділяється національному виміру цього руху і акцентує не лише духовний, а й національний вимір своєї діяльності [17].

В історії українського неоязичництва важливе місце займає «Велесова книга», яка довгий час вважалася справжнім твором 9 століття. Однак пізніше кілька незалежних експертних груп спростували її автентичність і фальсифіковане походження. Незважаючи на це, вона справила значний вплив на формування наративів неоязичницької ідеології.

Серед найвідоміших неоязичницьких організацій в Україні, варто згадати РУН-віру, Об'єднання Рідновірів України та Собор Рідної Української Віри. РУН-віра (Рідна Українська Національна віра) була заснована Левом Силенком 3 грудня 1966 року в Чикаго (США). Основними священними текстами є «Мага Віра» і «Святе вчення». В Україні налічується близько 100 громад РУН-віри, з основними центрами в Києві та Львові. Об'єднання Рідновірів України отримало офіційну реєстрацію у 2001 році під керівництвом Галини Лозко. Одним із натхненників цього руху був Володимир Шаян — автор концепції слов'янського

відродження, зокрема «Віра наших предків» стала важливою основою віровчення та дуже шанується віруючими. По всій Україні налічується близько 30 громад цієї організації. Цей рух акцентує увагу на традиційному українському світогляді і закликає відмовитись від християнства, яке оцінюється негативно.

Вчення рідновірів ґрунтується на новому тлумаченні стародавніх слов'янських обрядів. Ритуали, що дійшли до нашого часу, зазнали змін через вплив подвійної віри і є синтезом язичницької та християнської традицій. Язичницькі та християнські традиції стали рівноцінними і однаково передані від предків, такі обряди, як святкування Різдва, фарбування яєць на Великдень, очищення житла через окурювання, стали елементами спільного релігійного простору. Для людей з таким синкретичним світоглядом християнство і язичництво зливаються в одне ціле, і під час виконання обрядів цей перехід між двома релігіями часто залишається непомітним. Сьогодні рідновірство є частиною українського релігійно-культурного середовища, що привертає увагу дослідників різних галузей і суспільства загалом.

Як зазначає Галина Лозко, «весь термінологічний апарат був перенесений в християнство зі старої віри, оскільки і наука, і філософія, і мистецтво залишалися рідновірськими», — таким чином вказуючи на тяглість культурної спадщини.

Якщо розглядати сучасну слав'янську ідеологію в загальному контексті, можна виділити п'ять основних варіантів чи типів, що базуються на уявленнях про надприродне.

1. Рідновіри-монотеїсти, що формують свої переконання, спираючись на концепцію надприродного, яка адаптована до національних традицій і поєднує модернізовані елементи стародавнього українського язичництва (наприклад, РУН-віра, де Даждьбог — єдине верховне божество);

2. Неоязичники-політеїсти, які дотримуються вірувань, що поєднують елементи пантеїзму та політеїзму, які поступово перетворюються на більш складну форму генотеїзму (наприклад, громади «Православ'я», «Руське православне коло» тощо);

3. Сучасні «язичницькі атеїсти» відкидають віру в надприродні сили, однак почитають своїх предків і давніх богів, розглядаючи їх як символи історії. Вони святкують традиційні свята та проводять ритуали, виражаючи таким чином шану до спадщини (рух «Великий вогонь»);

4. Можливі рідновіри, або «прихильники» рідновір'я, не мають чіткої концепції надприродного у своїй віровченні. Вони беруть участь у великих рідновірських міських святкуваннях та обрядах без системної ідеології чи належності до громад (часто серед «сучасних шукачів»);

5. Індивідуалістичні рідновіри, часто розрізняють релігійні погляди різних громад або створюють свої унікальні варіанти віровчення, підкреслюючи значення формування індивідуальної релігійної концепції щодо надприродного світу.

До першої групи належать релігійні громади РУНВіри (Рідноукраїнської національної віри), засновані Л. Силенком з духовним центром в Оріяні — Святині Матері України в Спрінг Глені (США). Як зазначає український теолог А. Колодний, РУНВіра є новою, штучно створеною релігією, що має монотеїстичний характер, де головним божеством є Даждьбог. Інший релігійний рух, який також дотримується монотеїзму, — це Собор Рідної Української Віри, чий духовний центр у Вінниці очолює О. Безверхий. Згідно з українським релігієзнавцем Т. Беднарчиком, боги в розумінні членів Ради є потужними духовними особистостями, що виникли з тіла Дажбожа. Інші відомі давньослов'янські божества шануються в рамках церемоній, виступаючи посланцями вищих сил [18, с. 544].

До другої групи відносяться релігійні організації, що виникли на основі українського неоязичництва, зокрема: Громада українських язичників «Православ'я» та Асоціація релігійних центрів Рідновіра України, які очолює Волхвина Зореслава; громада «Трійця» в Києві, керована Є. Добжанським; Племінні Вогнища Рідної Православної Віри або Ведичне Православ'я, зареєстровані в Києві під керівництвом Верховного В. Кіровського; товариство «Руси», на чолі з Відієм Арсенієм, яке відокремилося від РВ РПВ; «Руське

православне коло», що виникло в результаті відокремлення від РВ РПВ під керівництвом Світовіта Пашника; а також Незалежні громади Рідної Віри.

Третю групу складають учасники неоязичницького слов'янського духовного руху «Великий вогонь», який з'явився в Житомирі під керівництвом князя Огіно. Цей рух пропагує ідеї язичницького атеїзму, хоча в основному фокусується на абстрактному слов'янстві. Це дає підстави сумніватись у його зв'язках із відродженням українського неоязичництва.

Четверта група включає людей, які належать до секуляризованого середовища, зокрема «сучасних шукачів» — тих, хто підтримує різноманітні сучасні духовні чи містично-психологічні вчення. Вони можуть бути присутніми під час релігійних обрядів і часто є прихильниками йоги, читачами езотеричної літератури, членами неформальних об'єднань (наприклад, скінхедів) або анастасіївцями, а також тими, хто цікавиться Книгою Мегре.

П'ята група охоплює не лише читачів рідновірської літератури, а й певні напрямки рідновірства, які виникли в Україні, але не сформували організаційну структуру в межах офіційних релігійних об'єднань. Серед них ладовирство, яке базується на ідеях О. Шокаля, а також ягновірство, ініційоване В. Рубаном. Ці рухи так і не стали релігійними організаціями, залишившись переважно клубами для обговорення світоглядних питань, пов'язаних з рідною вірою.

Сучасний етап взаємодії між язичництвом і християнством відзначається своєрідною "відповіддю" язичництва, яке прагне відтворити язичницькі елементи, замінюючи їх на нові елементи християнства. Такий процес спостерігається не лише в Україні, а й в інших країнах, де виникають релігійні течії з рисами язичницької віри. Відродження етнічних релігій набуває популярності в усьому світі. Наприклад, у Великій Британії зростає інтерес до сучасних традицій чаклунства, в Греції — до давньогрецьких політеїстичних вірувань, у Німеччині відновлюють арійський рух, а в США — релігії корінних американців, Вікка та Асатру. Також не можна не згадати неоязичницькі рухи Латвії та Литви, які стали одними з найбільш активних і організованих у Європі. Загалом таку взаємодію релігій можна назвати "діалогом культур", як це

описував культуролог Юрій Лотман, аналізуючи взаємний вплив між візантійською та давньоруською культурами.

На сучасному етапі реакцією на християнізацію язичництва стало його повернення у вигляді "оязичнення" християнства, що полягає в адаптації християнських елементів до української неоязичницької традиції. Незважаючи на те, що християнство протягом тисячоліть включало язичницькі елементи, виникнення нових язичницьких спільнот стало імпульсом для створення двоякої системи "Язичництво – християнство". Раніше ці релігійно-ідеологічні шари просто перекривали один одного, внаслідок чого язичництво було витіснене, а християнство стало домінуючою релігією. Однак після тисячі років ці два елементи змішалися, і нове накладання язичницьких вірувань на існуючий синкретичний світогляд створило нову двошарову систему. Оскільки християнство було частиною слов'янського життя і адаптувалося до їх язичницького світобачення, нині язичництво формується під впливом християнства, визначаючи нові риси сучасної української релігійності.

ВИСНОВКИ

Українська міфологія та релігійні вірування мають глибоке історичне коріння, яке формувалося протягом століть. Язичництво, як перша релігійна система давніх українців, стало основою світогляду наших предків про світ, природу, людину та її місце у Всесвіті. З прийняттям християнства язичницькі традиції не зникли, а поступово зазнавали трансформації, поступово інтегруючись і утворюючи унікальний релігійний синкретизм та нову систему. Ця робота має на меті дослідити вплив язичництва на формування української міфології, процес злиття дохристиянських і християнських вірувань та їхній прояв у сучасній культурі України.

У першому розділі роботи було детально розглянуто язичництво як основу дохристиянської міфології України, язичницький світогляд давніх українців, їхню систему вірувань, вплив на формування суспільних норм та уявлень про навколишній світ. Досліджено культ природи, що мав значення у віруваннях давніх слов'ян, а також особливості обрядовості, пов'язаної з сезонними циклами, поклонінням богам та духам природи. Проаналізовано вплив цих вірувань на повсякденне життя, звичаї та традиції, які збереглися навіть після християнізації Київської Русі. Окрему увагу приділено явищу релігійного синкретизму, яке відображає поступову інтеграцію язичницьких елементів у християнську традицію, що сприяло формуванню унікальної культурної ідентичності українців. З'ясовано, як ця взаємодія сприяла розвитку духовної культури, національного фольклору та збереженню архаїчних елементів світогляду в народних віруваннях і обрядах.

У другому розділі досліджено історію запровадження християнства в Україні та його взаємодію з язичницькими традиціями, що відобразилося у формуванні унікального релігійного світогляду українців. Розглянуто історичні передумови хрещення Русі, роль князя Володимира Великого та його соціально-політичним чинникам, що сприяли утвердженню християнства як державної релігії. Проаналізовано процес поширення християнського віровчення серед населення, особливості його сприйняття та адаптації до місцевих традицій.

З'ясовано, що прийняття християнства не призвело до повного викорінення давніх вірувань і обрядів, а навпаки, сприяло їхній поступовій інтеграції в нову релігійну систему. Багато язичницьких звичаїв і ритуалів були переосмислені та збережені у вигляді народного християнства, що поєднувало елементи міфологічних уявлень із новою релігійною доктриною. Окрему увагу приділено аналізу процесу синкретизації, який виявився у злитті язичницьких обрядів із християнськими святами, таких як Різдво, Великдень, Купальська ніч, Трійця та інші.

У третьому розділі висвітлено сучасні прояви синкретизму язичництва та християнства в культурі України. Досліджено збереження язичницьких елементів у фольклорі, календарних святах та обрядах. Проаналізовано феномен неоязичництва як спробу відродження традиційних вірувань у сучасному суспільстві. Виокремлено тенденції, що визначають вплив дохристиянських елементів на національну культуру, зокрема їхню популяризацію через музику, мистецтво, літературу та сучасні практики святкування.

Язичницькі вірування стали основою української міфології та культурної ідентичності. Прийняття християнства не призвело до повного викорінення цих традицій, а, навпаки, сприяло їхньому трансформуванню і збереженню у вигляді народного християнства, язичництво стало його тіньовим супутником, органічно влившись у народну форму релігійності. Сучасна українська культура продовжує нести в собі елементи язичництва, які відображаються у фольклорі, святкуваннях та навіть у відродженні стародавніх вірувань. Цей синкретизм — не лише культурне явище, а й підтвердження тяглості духовної традиції, здатної до адаптації та відновлення. Таким чином, він формує специфічний образ української ідентичності — водночас архаїчної й модерної, язичницької і християнської, що демонструє та забезпечує унікальність і неперервність культурного розвитку українського народу впродовж століть.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ангелова А. О. Мотив відьомства в неоміфологічній драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки. Питання літературознавства: зб. наук. праць. 2002. Вип. 9. С. 149–153;
2. Антоненко О. М., Антоненко М. М. Православна духовна музика: історичні та культурологічні аспекти розвитку. Вісник НАКККиМ, № 3. 2018. С. 231 – 235.;
3. Барка В. Проблеми синтезу традицій і новаторства в розвитку культури і мистецтва України. Народна творчість та етнографія: зб. наук. праць. 2004. Вип. 7. С. 52–60.;
4. Бердій Т. Співвідношення етнічної і національної ідентичностей. Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції. Донецьк, 2006. С. 11 – 19.;
5. Білавич, Г., Савчук, Б. Господарська магія Карпат як складник родинного виховання. Гірська школа Українських Карпат, (14), 2016, С. 27–31.;
6. Білик О. Як язичницькі традиції стали християнськими та де на Кіровоградщині живуть язичники. Новини Кропивницький - Центральноукраїнське бюро новин (CBN). – URL: https://cbn.com.ua/articles/yak-yazichnitski-traditsii-stali-hristiyanskimi-ta-de-na-kirovogradschini-zhivut-yazichniki?utm_source (дата звернення: 09.02.2025).;
7. Боднарук П. Архаїчні світоглядні елементи у віруваннях і традиціях українського народу (середина 1940-х – середина 1980-х років). Інститут історії України. – URL: http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2010_3/14.pdf (дата звернення: 09.02.2025).;
8. Бондар С. Філософсько-історичний зміст циклу православних свят у духовній культурі України XI–XIV ст. Київ, 2006. С. 34–75.;
9. Бондарева О. Моделі неоміфологізму в новітній драматургії. Теоретична і дидактична філологія: зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2009. Вип. 6. С. 3–17.;

10. Буйських Ю. Трансформація міфологічних уявлень українців у сучасному суспільстві. Українознавство. 2009. № 3. С. 226.;
11. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: космогонічні українські народні погляди та вірування. Київ: Довіра, 1992. 414 с.;
12. Вернигора Н.М. Історична динаміка антропного виміру естетичного ідеалу в західноєвропейській культурі. Наукові публікації: зб. наук. праць. Київ: КНУКіМ, 2004. Вип. 17. С. 150 – 173.;
13. Волков С.М. Інституалізовані соціокультурні системи: регіональна специфіка та динаміка. Київ: Ін-т культурології НАМ України, 2010. 248 с.;
14. Воробйова Л.С. Глобальна культура як наслідок світової . Київ: Нова парадигма, 2004. 73 с.;
15. Дохристиянські вірування на Україні. реферат. Освіта.UA. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/relig/27210/> (дата звернення: 09.02.2025).;
16. Кожолянко Г. Поєднання язичницьких і християнських свят у календарній обрядовості українців після офіційного введення християнства. Питання стародавньої, середньовічної історії, археології й етнології. Чернівці: Прут, 2010. Т.1 (29). С.143-154.;
17. Міфологія і сучасність. Кафедра української мови, літератури та культури. URL: <https://kumlk.kpi.ua/arch/node/1646> (дата звернення: 09.02.2025).;
18. Тарасюк І. Народнорелігійні основи традиції української гостинності: на матеріалі паремій. Народознавчі зошити. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2010. № 5–6. С. 543–554.;
19. Учасники проектів Вікімедіа. Релігійний синкретизм – Вікіпедія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Релігійний_синкретизм (дата звернення: 09.02.2025).;
20. Язичницькі обряди православних свят. Моя освіта. URL: <https://moyaosvita.com.ua/istoriya/yazichnicki-obryadi-pravoslavnix-svyat/> (дата звернення: 09.02.2025).;

21. Язичницькі світоглядні елементи у віруваннях і традиціях українського народу. Інститут історії України. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/Book/relig/7.pdf> (дата звернення: 09.02.2025).;